

ISSN 1694-7851

**И. АРАБАЕВДЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИНИН
ЖАРНЫСЫ**

**ВЕСТНИК
КЫРГЫЗСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. И.АРАБАЕВА**

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛİM BERUU ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРИЛИГИ

И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИНИН
ЖАРЧЫСЫ

И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖУРНАЛЫ

Копия вестн:

Асапбековъ Ошбекъ секретаръ ОшГУ

Асапбекова Дүйсүз Н.

2018 (II)

Бишкек

Мазмуну
Содержание

Абдрахманова Б.С., Кендирибаева С.К., Жаныбаева Ж.Ж., Имантур к.Н. Значение учебно-полевой практики в совершенствовании знаний фауны позвоночных горных экосистем.....	5
Абдураимова А.Дж., Чалданбаева А.К. Изучение некоторых биохимических показателей состояния печени при вирусных гепатитах.....	7
Абыкеримова К.Ш., Анарбекова Б.К, Боогачиева А.К., Дронова Т.В. Воздействие селена на организм человека.....	13
Абыжалиев Д.А. Мектеп окуучуларын патриоттуулукка тарбиялоо жана аларда жарапдык активдүүлүктүү калыптандыруу.....	15
Абыжалиев Д.А. Окуучулардын активдүү жарапдык позициясын калыптандыруу.....	18
Абыйсаев Ж. Мектептерде волейболду окутуунун методикасы	20
Алиева К. Үй-бүлөдө кенже класстын окуучусун руханий-адептик тарбиялоонун педагогикалык модели.....	22
Алымбекова В. Улуу Жибек Жолунун башттары.....	29
Асанова.Б.Б., Омуралиева Г.И. «Зеленая» экономика - мировой тренд долгосрочного, устойчивого и социально справедливого развития.....	33
Атабек к.А. Сопоставительная фразеология как самостоятельное направление.....	36
Атабек к.А. Парадигматические отношения между русско-киргызскими фразеологическими параллелями.....	39
Бакыт к.Т. Развитие лексической выразительности речи на уроках русского языка в общеобразовательной школе.....	41
Бакыт к.Т. Развитие выразительности речи учащихся на уроках русского языка.....	44
Баясбек уулу Б. Интерактивные методы обучения на уроках физической культуры.....	48
Борубай к.В. Кыргызстан менен Казакстандын өз ара мамилелердеги саясий-маданиятынын калыптанышы.....	50
Джумабекова Р.Т. Проблема взаимоотношений человека и природы в произведении Б. Васильева «Не стреляйте в белых лебедей».....	52
Иманканов М.И. Роль волейбола в развитии физических качеств студентов.....	55
Ким М.В. Происхождение географических названий Китая.....	58
Колбаева Н., Саспакова М. «Балдар адабияты» дисциплинасын окутуунун принциптери .	61
Кокомбаев К.С., Борубай к.В. Бүткүл дүйнөлүк көчмөндөр оюну жана анын Борбордук Азия элдеринин интеграциясындагы орду.....	64
Кулыбекова К.Б. Сущность и содержание эстетического воспитания	67
Кулыбекова К.Б. Эстетическое воспитание детей младшего школьного возраста как актуальная проблема.....	69
Konokbaeva G. USING GAMES IN THE TEACHING LANGUAGE.....	71
Мураталиева М.А. Научно-исследовательская деятельность и профессионально-педагогическая подготовка преподавателей вуза.....	74
Мураталиева М.А. Прогнозирования развития процессов в сфере образования на компетентностной основе.....	76
Музулманов М.У. 8-9-класстарда класстан тышкаркы окууну өткөрүүнүн методикалык өзгөчөлүктөрү.....	79
Назарматова Г.А. Педагогические условия формирования коммуникативной компетентности преподавателей в процессе повышения квалификации.....	84
Назарматова Г.А. Теоретические основы формирования коммуникативной компетентности преподавателей.....	86
Нурланова А. Декоративно -прикладное искусство в школе.....	87
Нурланова А. Вера в талант.....	90
Омурзакова Н. Проблемы патриотического воспитания в ВУЗах Кыргызстана.....	92
Саспакова М.К., Қөлбаева Н. Студенттердин таанылыш билүү өз алдынчалуулугу педагогикалык проблема катары.....	94
Токсонбай к. Ақылай Ч.Айтматовдун чыгармаларын “Кыргыз тили жана адабияты” сабагында окутуу жана студенттерге каармандардын образын адабий анализдөөнү үйрөтүү	96
Турсунбек к.Н. Ж. Мавляновдун чыгармаларынын тилдик бетенчөлүктөрү.....	98

4. Оюн жана мелдештик методдор
5. Тутумдаш метод. Бул бир эле учурда техниканы мыктылайт жана атайын сапаттарды өрчүтөт, ошондой эле техникалык даярдык менен бирге тактикалык көнүмдер маселесин чечет.
6. Айлампа машыгуулар. Ыкмалардын кээ бир бөлүктөрүн жана ошондой эле толук өркүндөтүү.

Төртүнчү баскыч.

1. Аткарлыган кыймылдарды талдоо. Бул үчүн ар кандай кино, видео жазууларды ж.б.ус. колдонсо болот.
2. Окутуу оюнундагы атайын тапшырма, бул оюн учурunda кээ бир техникалык даярдык маселелери чечилет. Жогорку дөнгөзли болсо контролдүк оюндарда аткарылат.
3. Оюн методу. Кээ бир техникалык ыкмаларды татаалдандырып оюн түрүндө өткөрүү.
4. Мелдештик метод.
5. Техникалык жактан татаал тапшырмаларды оюнчулар, командалар арасында мелдеш катары аткаруу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Волейбол: Учебник для высших учебных заведений физической культуры. Под редакцией Беляева А. В., Савина М.В., – М.: «Физкультура, образование, наука», 2000.
2. Железняк Ю. Д. Юный волейболист, Учебное пособие для тренеров. – М: Физкультура и спорт, 1988 год.
3. Железняк Ю. Слуцкий Л. Волейбол в школе. – М. Просвещение: 1989.
4. Железняк Ю. 120 уроков по волейболу.-М. Просвещение: 1965.
5. Каюров В. С. «Книга учителя физического воспитания». 1973 г.
6. Основы волейбола./ Сост. О.Чехов. -- М.: Физкультура и спорт, 1979.

К. Алиева,
Ош мамлекеттик университетинин окутуучусу,
Ош шаары, Кыргызстан

**ҮЙ-БҮЛӨДӨ КЕНЖЕ КЛАССТЫН ОКУУЧУСУН РУХАНИЙ-АДЕПТИК ТАРБИЯЛООНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК МОДЕЛИ**

Аннотация:

Макалада үй-бүлөдөгү кенже класстын окуучуларынын руханий-адептик тарбиясынын иштелип чыккан моделинде келтирилген белгилөнген компоненттердин мазмуну ачып берелген. Иштелип чыккан моделдин зарылдыгы заманбап педагогикада каралып жаткан курактагы балдарды тарбиялоодо үй-бүлөнүн алкагында «руханий-адептик практиканы ишке ашырууга» илимий мамилелердин жетиштүү деңгээлде иштелип чыкпагандыгы менен шартталган. Тарбия берүү субъектилери болуп биздин учурда кенже класстын окуучулары *эсегтөлөт*. Аталган курак үй-булөде руханий-адептик тарбияны ишке ашырууда эске алынуучу бир катар өзгөчөлүктөргө ээ. Бул куракты изилдегендөр кенже мектеп курагында балдарда алардын руханий-адептик жүрүм-турумунун пайдубалын түптөө үчүн негиз болууга жөндөмдүү психологиялык өбөлгөлөр түзүлөт, моралдык нормалар жана эрежелер өздөштүрүлөт, инсандын коомдук багытталуусу калыптана баштайды. Мына ушул өзгөчөлүктөр макаланын негизги өзөгүн түзөт.

Түйүндүү сөздөр:

Модель, руханий-адептик тарбия, үй-бүлө, педагогикалык модель, интеллект, мотивация.

Аннотация:

В статье раскрыто содержание выявленных компонентов, перечисленных в разработанной модели духовно-нравственного воспитания младших школьников в семье. Необходимость разработанной модели обусловлена тем, что в современной педагогике при воспитании детей этого возраста научный подход к "осуществлению духовно - нравственной практики" в семье недостаточно развит. В нашем случае субъектами обучения являются школьники младших классов. Этот возраст имеет ряд особенностей, которые учитываются при осуществлении духовно-нравственного воспитания в семье. Те, кто изучает этот возраст в раннем возрасте, создают у детей психологические предпосылки, которые могут стать основой для создания основ их духовного и нравственного поведения, усвоения моральных норм и правил и начинают формировать социальную ориентацию личности. Эти особенности составляют основу статьи.

Ключевые слова:

Модель, духовно-нравственное воспитание, семья, педагогическая модель, интеллект, мотивация.

верна:
май секретарь ОшГУ

Асанбай

Дж.Ж.

Annotation:

The article reveals the content of the identified components listed in the developed model of spiritual and moral education of primary schoolchildren in the family. The need for the developed model is due to the fact that in modern pedagogy, when raising children of this age, the scientific approach to «the implementation of spiritual and moral practice» in the family is not sufficiently developed. In our case, the subjects of instruction are primary school students. This age has a number of features that are taken into account in the implementation of spiritual and moral education in the family. Those who study this age at an early age create psychological prerequisites in children, which can become the basis for creating the foundations of their spiritual and moral behavior, the assimilation of moral norms and rules, and begin to form the social orientation of the individual. These features form the basis of the article.

Keywords:

Model, spiritual and moral education, family, pedagogical model, intellect, motivation.

Кенже класстын окуучусунун руханий-адептик тарбиясынын педагогикалык шарттарын түздөн-түз аныктоо боюнча иштерди уюштурууу биз аталган процесстин теориялык моделин түзүү менен ишке ашырабыз.

Мындай моделдин зарылдыгы заманбап педагогикада каралып жаткан курактагы балдарды тарбиялоодо үй-бүлөнүн алкагында «руханий-адептик практиканы ишке ашырууга» илимий мамилелердин жетиштүү деңгээлде иштелип чыклагандыгы менен шартталат.

Белгилей кетчү нерсе, «модель» түшүнүгү гносеологиялык көз караштан алганда, таанып билүүдөгү жана практикадагы кандайдыр бир объективинин оригиналалынын «өөкүлү», «орун басары» дегенди билдирет. Объективинин моделин куруу адам изилденип жаткан табигый же социалдык объектке ээ болуу менен, ага карата белгилүү бир диагностикалык жана кальптаандыруучу процедураларды колдоно албаган учурда ишке ашырылат. Мындай кырдаал эки учурда: эгер объектиге карата изилдөөчү түздөн-түз карым-каташуу мүмкүнчүлүгүнө ээ боло албаса же объект өтө татаал уюштурууга ээ болгон учурда келип чыгышы мүмкүн.

Биздин учурда, экинчи вариант орун алды: биз үй-бүлөдөгү кенже курактагы окуучунун руханий-адептик тарбиялануу процессин түзүлүшү боюнча жана аны шарттап туроочу факторлордун жетиштүү деңгээлде татаал деп карайбыз.

Моделдин маанилүү мүнөздөмөсү болуп модель түзүүде жана аны изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжаларды оригиналга көчүрүү мүмкүнчүлүгү эсептелет.

Мындай мүмкүнчүлүк канчалык ачык-айрым болсо, анын модели да реалдуу объективинин олуттуу параметрлерин ошончолук так чагылдырып бере алат. Демек, аталган тараптарды ийгиликтүү модельдө үчүн тийиштүү теориялардын жана гипотезалардын болушу маанилүү, алар жетиштүү деңгээлде негизделүү менен модельдө мүмкүн болгон жөнөкөйлөтүүлөрдүн алкагын көргөз алмак. Аларды иштеп чыгуунун татаалдыгы модельдө маселеси боюнча концептуладык иштеп чыгууларга кайрылууну талап кылат [1, 78].

1-схема. Үй-бүлөдөгү кенже класстын окуучуларынын руханий-адептик тарбиясынын педагогикалык модели

Биз иштеп чыккан модель төмөнкү түзүмдүк компоненттерди камтыйт:

- **максаты** – кенже мектеп курагындагы балдарды руханий-адептик тарбиялоо;
- **тарбиялоо субъектилери** – кенже класстын окуучулары;
- **руханий-адептик тарбиянын мазмуну** – кенже класстын окуучуларына алардын ишмердигин руханий-адептик жөнгө салууга жана социумда позитивдүү багытталуусуна өбөлгө түзүүчү жактарын жана сапаттарын өнүктүрүү;

- кенже класстын окуучуларын руханий-адептик тарбиялоо ишке ашырылуучу педагогикалык шарттар – баланын үй-бүлөдөгү күнүмдүк турмушу;

Руханий-адептик тарбия берүү төмөнкүлөр аркылуу ишке ашырылат:

- үй-бүлөдөгү ата-энелери тарабынан колдонулуучу жана үй-бүлөдө тарбиялык потенциалды күчтүүгө мүмкүндүк берүүчү кенже класстын окуучуларын руханий-адептик тарбиялоонун принциптери;

- руханий-адептик тарбиянын усулдары – ата-энелердин тарбия берүүдө изденүү максатында таасир этүү ыкмасы;

- руханий-адептик тарбиянын каражаттары – руханий-адептик баалуулуктарды ишке ашырууга карата даярдыгын калыптаандырууга багытталган технологиилар.

Аталган ишмердиктин натыйжасы катары кенже класстын окуучуларынын руханий-адептик тарбиясы эсептелет.

Үй-бүлөдөгү кенже класстын окуучуларынын руханий-адептик тарбиясынын биз иштеп чыккан моделинде көлтирилген белгиленген компоненттердин мазмунун ачып берели.

Тарбия берүү субъектилери болуп биодин учурда көнөө класстын окуучулары эсептелет. Аталган курак үй-бүлөдө руханий-адептик тарбияны ишке ашырууда эске алынуучу бир катар өзгөчөлүктөргө ээ.

Бул куракты изилдегендөр кенже мектеп курагында балдарда алардын руханий-адептик жүрүм-турумунун пайдубалын түптөө үчүн негиз болууга жөндөмдүү психологиялык өбөлгөлөр түзүлөт, моралдык нормалар жана эрежелер өздөштүрүлөт, инсандын коомдук багытталуусу калыпстана баштайт.

Үй-бүлөдө руханий-адептик тарбияны уюштурууга өбөлгө түзүүчү курактык өзгөчөлүк катары кенже класс курагындагы балдардын туурамчылыгы эсептелет. Алар улууларды жана айрым өзү тендуулердү, ошондой эле сүйүктүү фильмдердин жана китеңтердин каармандарын туурашат.

Кенже класс курагындагы балдардын белгиленген таанып билүүчүлүк жана жеке өзгөчөлүктөрү аларга үй-бүлөдө руханий-адептик тарбия берүүнү уюштурууда колдонулушу мүмкүн.

Бирок бул куракта балага руханий-адептик тарбия берүүдө усулдарды жана каражаттарды тандоодо ата-энелер эске ала турган психикалык өнүгүүсүндөгү бир катар өзгөчөлүктөр байкала баштайт.

Кенже класстын окуучуларын руханий-адептик тарбиялоодо кыйынчылык туудурган нерсе – алардын арасында интеллектуалдык-пассивдүү балдар да кездешкени. Аларда нормалдуу интеллектуалдык өнүгүү оюндарда, практикалык ишмердикте байкалып бирок али ой жүгүрткөндү билишпейт, аларга активдүү ой жүгүртүү ишмердигинен качуу мүнөздүү.

Руханий-адептик тарбияны татаалданып дагы бир нерсе, бул куракта мүнөз жаңыдан калыптанып жаткандыгы. Кенже класстын окуучуларынын мүнөздүк көрүнүшү карама-каршылыктуу жана туруксуздугу менен айырмаланып турат. Кенже класстын мүнөзүндөгү курактык позитивдик өзгөчөлүктөргө элпектиги, ачык-айрымдыгы, ишенчээкитиги, баарын билгиси келгендиги кирет. Анын негативдик көрүнүштерүнө – импульсивдүүлүгү, б.а. импульстардын таасири астында кандай гана кырдаал болбосун, бардык жагдайларды тараазалабай эле, ойлонбостон, турган жерден ар кандай аракеттерге баруусу, ошондой эле чыр-чатақ жана көжир болуусу. Курактык өзгөчөлүгү болуп жалпы эле эрктиң жетишсиздиги да эсептелет: көнже класстын окуучусу (өзгөчө, 7-8 жаш), али узакка дейре коюлган максатты көздөй албайт, кыйынчылыктарды жана тоскоолдуктарды тырышчаактык менен жецет. Бул руханий-адептик тария алкагында көнүгүү усулун колдонуу мүмкүнчүлүгүн чектейт.

Ошентип, кенже класс курагындагы бала алардын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбияланусуна өбөлгө түзгөн, ошону менен бирге эле тоскоолдуктарды жараткан бир катар психологиялык мүнөздөмөлөрүнө ээ. Албетте, ата-энеси баланын мындай өзгөчөлүктөрү тууралуу адекваттуу маалыматты алуу менен, ошондой эле аларды байкаганда баланы руханий-адептик тарбиялоо максатын ишке ашырууда ийгиликтерге жетишүү үчүн кантип аракет кылуу керектигин билиши керек.

Үй-бүлөдө кенже класстын окуучусуна руханий-адептик тарбия берүүнүн максаты катары биз балада руханий-адептик тарбиялуулуктуу калыптаандыруу позициясын карманабыз.

Кенже класстын окуучусунун руханий-адептик тарбиясы деп анда руханий-адептик баалуулук багытталуусунун калыптануусун жана алардын практикалык ишке ашырылышинын түшүнөбүз.

Үй-бүлөдө кенже класстын окуучусун тарбиялоодо белгиленген максатты коюуда биз адамдын инсандык сапаттарын өнүктүрүүнүн ажырагыс бир бөлүгү катары балада руханий-адептик баалуулуктарды калыптаандырууга негизделебиз.

Баалуулук багытталуу катары адамдын материалдык жана руханий байлыктардын жана идеалдардын жыйындысына карата салыштырмалуу туректуу тандалма мамилесин айттууга болот,

алар инсандын жашоо тиричилигинде керектөөлөрүн канаттандыруу учун пердметтер, максаттар жана каражаттар катары каралат.

Кенже класс куркта калыптандырууга зарыл болгон негизги руханий-адептик баалуулуктарга төмөнкүлөр кирет:

- Ата Мекенге, өз өлкөсүнө болгон сүйүсү;
- ата-энесин, улууларды урматтоо;
- башка адамдын укуктарын таануу;
- жардамга мұктаж болгон адамдарга карата элпектиги;
- алсыз жана коргоосуздарга карата боорукердик;
- окшош эместерге карата сабырдуулук;
- сөзүн, милдетин так аткаруу;
- чынчылдык жана тартиптүлүк;
- адамдар менен мамилесинде сылыктык;
- социалдык жүрүм-турум нормаларын сактоо.

Үй-бүлөдө балдардын руханий-адептик тарбиясынын моделин курууда биз аларда үй-бүлөдө иштелип чыгуучу руханий-адептик баалуулуктар төмөнкүдөй таркалуга ээ болушу керектигин эске алдык:

- 1) өзүнүн үй-бүлөсүнө, б.а. өзүнүн ата-энесине, бир туугандарына, чоң атасына, чоң энесине, башка туугандарына;
- 2) эң жакынки социалдык чөйрөсүнө – үй-бүлөнүн тааныштарына, кошуналарга, кородогу жолдошторуна, мектептен тышкаркы мекемелерге;
- 3) жалпы эле социумга, б.а. кандайдыр бир коммуникативдик байланышы жок жана доступ же иштик байланыштары түзүлгөн-түзүлбөндүгүнө карабастан, бардык адамдарга.

Ошону менен бирге эле, баалуулук багытталуусунун калыптануусу эле болушу жетишсиз, аларга активдүү ишмердиктик табиятты ыйгаруу зарыл. Бул адам багытталууларын иш жүзүндө жүзөгө ашырууга даяр болгон учурда гана мүмкүн.

Кенже класстын окуучуларда руханий-адептик баалуулуктарды практикалык ишке ашырууга даярдыгын калыптандыруу биз тарабынан изилденип жаткан багытта үй-бүлөлүк тарбияны ишке ашыруунун эффективдүүлүгүнүн негизги критерий катары каралды.

Даярдыкты ишмердикти ийгиликтүү аткаруунун шарты, организмди ыргакка келтирүүчү тандалма активдүүлүк, болочок ишмердикке карата инсан катары аныкташат. Бир катар изилдөөлөрде, билүүлөрде эле эмес ишмердиктин жөнгө салуучусу катары да баса белгиленет. Демек, даярдык жетишерлик деңгээлде татаал мазмунга ээ.

Адамдын кадайдыр бир ишмердикти аткарууга карата психологиялык даярдыгын мүнөздөөчү сапаттарды бөлүп кароодо, изилдөөчүлөр билүүлүк, болочок ишмердиктин өзгөчөлүктөрүн эске алуу зарылдыгын баса белгилешет (Гришпун С.С., Климов Е.А., Кондратьева И., Крылов Н.И., Подольский А.И., Сериков В.В. ж.б.). Андыктан кенже класстын окуучуларынын руханий-адептик баалуулуктарды практикалык ишке ашырууга даярдыгы инсандын күнүмдүк турмушунда бул баалуулуктарды ийгиликтүү колдонуусу учун жетиштүү жана зарыл болгон инсандын ушул сыйктуу сапаттарынын жыйындысы катары каралды.

Аталган даярдыктын тутумунда биз төмөнкүдөй компоненттерди бөлүп караңыз: интеллектуалдык, мотивациялык жана операционалдык-ишмердиктик.

Руханий-адептик баалуулуктарды ишке ашырууга карата инсандын даярдыгынын интеллектуалдык компоненти жашоо ишмердигинин руханий-адептик тарабы туралуу маалымдуулугун билдирип турат. Ал өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

- негизги руханий-адептик баалуулуктарды билүү;
- руханий-адептик баалуулуктар практикада ишке ашырылуусу катары түшүнүү;
- кагылышуу камтылган кырдаалга руханий-адептик принциптер менен аракет кылуу зарыл экенин түшүнүү.

Инсандын руханий-адептик баалуулуктарды ишке ашырууга карата даярдыгынын мотивациялык компонентинин тутумунда эки негизги компонентти баса белгилешет:

- күнүмдүк турмушта руханий-адептик баалуулуктарды карманууга оң мамиле этүү;
- руханий-адептик баалуулуктарды кармануу кандай учурда болбосун туура жана зарыл деп ишенүү.

Операционалдык-ишмердиктик компонент руханий-адептик контекстке ээ ар кандай кырдаалды чечүү учун зарыл болгон билимдердин, жөндөмдердүн жана көндүмдердүн сапаты менен мүнөздөлөт. Ал өзүндө төмөнкүлөрдү камтыйт:

- кырдаалдын руханий-адептик компонентин белгилөө жөндөмү;
- кырдаалды иликтөө учун руханий-адептик принциптерди пайдалануу жөндөмү;

- тийиштүү руханий-адептик принциптерди, жүрүм-турумду тандоого жөрдемдүүлүк;
- адептик жүрүм-турум көндүмдөрү.

Кенже класстын окуучусунун руханий-адептик баалуулуктарды ишке ашырууга психологиялык даярдыгынын биз белгилеген компоненттерин калыптандыруу, маңызы боюнча, үй-бүлөдөгү руханий-адептик баалуулуктардын мазмунун түзөт.

Кенже класстын окуучусунун руаний-адептик баалуулуктарды ишке ашырууга даярдыгынын биз ачып берген мазмунуна таянуу менен анын калыптануусунун төмөнкү критерийлерин баса белгилөөгө болот: маалыматтык, мотивациялык, ишмердиктик жана рефлексивдик.

Маалыматтык критерий кенже класстын окуучусунун өзүнүн руханий-адептик керектөөлөрүн камсыздоо боюнча өз алдынча ишмердигин камсыздоочу руханий-адептик көз караштардын жыйындысына жана билимдердин системасына ээ болуусун камтыйт [2, 336].

Мотивациялык критерий руханий-адептик баалуулуктарды карманууга карата мамилени, күнүмдүк жашоо турмушунда жана руханийсиздикке каршы аны колдонуусун камтыйт.

Ишмердиктик критерий кенже класстын окуучусунун руханий-адептик билимдерди, жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү иш жүзүндө колдонуусун камтыйт (корсөткүчтөрү - регулярдуулугу, эрктик аракеттеринин деңгээли, жүрүм-турумунда адептик нормаларды колдонудагы иреттүүлүк).

Рефлексивдик критерий өзүндө руханий-адептик баалуулуктарды тутунуу позициясынан жасалуучу ишмердикти баланын түшүнүүсүн камтыйт. Баланын руханий-адептик тарбиялуулугунун белгисине бул учурда чындыкты адекваттуу кабылдоосун, өзүн жана башкаларды кабылдоо, башка адамдарга чын дилден кызыгуусун билдириүү, позитивдүү жактарга басым коюу менен дүйнөнү жаңыча кабылдоосун; улууларга жана курдаштарына карата мээримдүүлүккө, эллектике, сезимталдыкка, чыдамкайлыкка, сыйлыктыкка жана сый-урматка негизделген мамилени киргизүүгө болот. Руханий-адептик тарбиялуулуктун корсөткүчү болуп баланын руханий-адептик баалуулуктарды аркалоосундагы аң-сезимдүүлүгү, руханий-адептик боёкко ээ болгон жорукжосундарга карата адекваттуу эмоционалдык мамилелердеги адекваттуулук эсептелет.

Кенже класстагы балдардын руханий-адептик тарбиялуулугунун деңгээлин көзөмөлгө алууну анын компоненттеринин өнүгүү деңгээлинин диагностикасынын негизинде ишке ашырдык.

Үй-бүлөдө кенже класстын окуучусунун руханий-адептик тарбиясынын модедин иштеп чыгууда аны руханий-адептик тарбиялоо процессинин эффективдүүлүгүнүн деңгээли анын үй-бүлөдөгү күнүмдүк турмушундагы шартка жараша болоорун эске алдык.

Үй-бүлөдө кенже класстын окуучусун руханий-адептик тарбиялоого карата жагымдуу шарттарга төмөнкү шарттарды киргизүүгө болот:

- ата-энесинин баланын инсанына багытталуусу;
- үй-бүлөдө жардам берүүчү мамилелердин калыптангандыгы;
- үй-бүлөдө ата-эненин баласы менен гуманисттик баарлашуусун ишке ашыруу.

Ата-энесинин баласынын инсандык сапаттарына багытталуусу бардык тарбиялык таасирлердин борборуна анын керектөөлөрү, кызыкчылыктары, умтуулары ж.б. жайгаштырылгандыгын билдириет. Бул учурда бала инсанга кысым жасалбайт. Ал өзүнүн жашоодогу максатына ээ болгон үй-бүлөнүн толук кандуу мүчөсү катары кабылданат. Ушуга байланыштуу ата-эненин милдети – мына ошол максат багытты табуу жана аны ишке ашыруу үчүн жөндөмдүү болуу учун ага жардам берүү. Демек, үй-бүлөдө балага руханий-адептик тарбия берүүнүн кийинки шарты – мында жардам берүүчү мамилелерди түзүү болуп эсептелет.

Жардам берүүчү мамилелер деп чындыкты, кабылдоону, түшүнүүнү каалоону (эмпатияны), ишенимди, түшүнүүнү ж.б. түшүнөбүз. Бири-бирине болгон камкордук, бири-бирин кабылдоо тамырлаган үй-бүлөдө балдардын интеллектуалдык жана чыгармачыл өнүгүүсү, алардын эмоционалдык коргонуусун, дүйнөгө жана өзүнө карата жагымдуу мамилелерди ж.б. калыптандыруу. Мындай мамилелерде бала бир бүтүн, аракетчил болуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Анын өзүн өзү кабылдоосу өзгөрөт: өзүнө реалдуу баа бере баштайт; өзүнө көбүрөөк ишене баштайт; өзүн жакшы алып жүрөт; стресске кабылуусу азаят; жүрүм-турумунда жетиле баштайт; коргонуу реакциялары азаят; ыңгайлашуусу күч, кырдаалга чыгармачыл менен мамиле кылууга жөндөмдүү. Мындай үй-бүлөлөрдө тарбияланган балдар мектеп аяктаганда популярдуу, мээримдүү, агрессивдүү эмес лидерлерге айланган [3, 203].

Үй-бүлөдөгү кенже класстын окуучусунун руханий-адептик тарбиясынын эффективдүүлүгүн жогорулатуу, биздин педагогикалык моделге ылайык ата-энелердин төмөнкүдөй руханий-адептик тарбия берүү принциптерин аркалоосуна өбелгө түзөт: системдик, ишмердиктик жана субъекттик.

Руханий-адептик тарбиянын усулдары каралып жеткан максатка жетишүү учун балдарга ата-энелердин таасиринин белгилүү бир ыкмаларын билдириет. Биздин атталган усулдарды баса белгилөөбүз педагогикалык илим учун базалык болуп эсептелген тарбиялык усулдарды илкөөгө негизделген.

Атталган усулдар жетиштүү деңгэлде ар түрдүү. Тарбия берүү усулдарынын арасында салттуу классификациялардын бири боюнча усулдардын үч тобун белгилешет: ынандыруу, көнүгүү жана түрткү берүү. Й.Т.Огородников тарбиялык усулдардын тизмесине: көнүгүүнү, ынандырууну,

үйрөтүүнү, колдоо көрсөтүүнү жана көтөрмөлөөнү, сынга алууну жана жазалоону киргизет. Т.А. Ильина тарбия усулдарын үч топко бөлүштүрөт: ынандыруу усулдары (аңгемелешүү, лекциялар, диспуттар, дискуссиялар), окуучулардын ишмердигин уюштуруу усулдары (көнүгүү, ынандыруу, көнүл буруусун башкага өткөрүү), окуучулардын жүрүм-турумун стимулдаштыруу усулдары (көтөрмөлөө жана жазалоо). Тарбиялык иштердин үч негизги милдетине ылайык В.М. Коротов тарбиялоонун үч негизги усулун белгилейт: тарбиялык жамаат, идеялык-адептик ынануу, педагогикалык таасир этүү.

Бирок үй-бүлөдөгү кенже класстын окуучусуна руханий-адептик тарбия берүүнү ишке ашируу учун биз төмөнкүдей тарбиялык усулдардын комплексин пайдалануу максатка ылайыктуу деп эсептейбиз, булар: ынандыруу усулу, ата-энелердин үлгүсү усулу, үйрөтүү усулу жана педагогикалык стимулдаштыруу усулу.

Ынандыруу усулу вербалдык усулдун бир туру катары ата-энелердин рационалдуу аргументтерди, логиканы колдонуу менен баланы акылга үйрөтүүнүн негизинде таасир этүү ыкмасын айтбыз. Аталган усулду колдонуу руханий-адептик мазмундагы маалымат ата-энеси тарабынан баланын аң-сезимине анын керектүү чечимди кабыл алуусуна жана жүрүм-турумунун керектүү формасын ишке аширууга карата түрткү берүү максатында пайдалангандыгы менен түшүндүрүлөт. Ата-энелик ынандыруу усулу маалыматтыкүсүлдүү элементтерин камтыйт, б.а. балага: жакшы-жаман, болот-болбайт, сыйлыктык-одонолук, жалган-чиын, боорукердик-кайдыгерлик, чыдамкайлык-чыдамсыздык, элпектик-оройлук, марттык-сарандык, жакшылык-жамандык, боорукердик-таш боордук сыйктуу базалык руханий-адептик категориялардын мазмунун толугу менен өздөштүрүүгө мүмкүндүк берет.

Руханий-адептик тарбия берүү усулу катары ата-энелик ынандыруунун тутумдук бир бөлүгү болуп адептик-руханий кырдаалды эске алуу эсептелет, мындай кырдаалга бала аталган усулду колдонуп жатканда кабылат.

Ата-энелик үлгү усулу тарбия берүүнүн көргөзмөлүк-практикалык усулунун бир туру катары ата-эненин руханий-адептик жүрүм-туруму ынандыруучу натыйжага көбүрөөк ээ болооруна негизделген.

Учурда ата-энелик үлгү менен тарбиялоо үй-бүлөлүк тарбиянын маанилүү усулу болуп калууда. Ал баланы тарбиялоо субъектиси катары анын үй-бүлөсү түзгөн руханий-адептик мейкиндикке кириүсүн, ата-энеси жана башка үй-бүлө мүчөлөрү тарабынан жүрүм-турумдун руханий-адептик үлгүлөрүн жана руханий-адептик баалуулуктарга негизделген жүрүм-турумдагы артыкчылыктарды көрсөтүүсү.

Үйрөтүү усулу баланын үй-бүлөсүндө салттуу руханий-адептик баалуулуктарга багытталуусун, анда активдүү руханий-адептик позицияны иштеп чыгуусун, руханий-адептик жүрүм-турумга аралашуусун билдириет.

Аталган усулду пайдалануу төмөнкүнүн негизинде ишке аширылат:

- күнүмдүк тиричиликтө негизги руханий-адептик принциптерди аткарууга катары баланы үйрөтүү;
- ата-энеси тарабынан баладан шашылыш түрдө руханий-адептик тандоо жасоону талап кылган чукул кырдаалды чыгармачыл жаратуусу.

Баланы руханий-адептик баалуулуктарды пайдаланууга күн сайын үйрөтүү ата-энелерден баланын баалуулук жүрүм-турумун ишке ашируу жана аталган аракеттерди ишке ашируу боюнча эркүү аракеттеринин тиркемесинин «чекиттерине» жараша баланы курчап турган кырдаалга кунт коюп көнүл бурууну талап кылат.

Баланы руханий-адептик баалуулуктарды ишке аширууга үйрөтүүдө чыгармачыл мамилени колдонууталган багытта күн сайын жасалуучу иштердин натыйжасына негизделген. Бул учурда руханий-адептик тандоодогу чукул кырдаалдарды түзүү төмөнкүлөр болушу мүмкүн:

- күнүмдүк турмуш-тиричиликтө негизги руханий-адептик принциптерди аткарууга катары баланы күн сайын үйрөтүүнүн жүрүшүндө иштелип чыккан натыйжаларды бекитүү каражаты;
- «жакынкы өнүгүү» аймагын түзүү, б.а. баланын руханий-адептик, тактап айтканда, бала руханий-адептик чөйрөдө өз алдынча өздөштүрүүгө жөндөмсүз, бирок жакынкы арада ата-энесинин жардамы менен жайсай турган андан аркы өнүгүү келечегин белгилөө [4, 536];
- Бала учун ошол учурга чейин руханий-адептик контекстте белгисиз болгон кырдаалга катары тигил же бул аракеттенүүнүн артыкчылыктуулугун түшүнүүдө өзгөчө, эмоционалдуу-байытылган кырдаалда балада белгилүү бир «секирик» жүргөн учурда тийиштүү баалуулук багытталуусун калыптандырууну тездетүүнүн каражаты.

Үйрөтүү усулун пайдаланууда бир нече педагогикалык принциптерди эске алуу керек:

- жеткиликтүүлүк принциби – аталган учурда бала учун оор болгон руханий-адептик тандоо жасоосун талап кылууга болбайт (курактык же дагы бир кандайдыр актуалдык психикалык өзгөчөлүктөрдөн улам); ата-энесинен алар баласынын алдына койгон маселелердин реализмин кармануу талап кылынат;

- системдүүлүк принциби – аталган усулду пайдаланууда баланын руханий-адептик жүрүм-турумунун, анын мындай жүрүм-турумдун маңызын түшүнүүсүнүн жана ага карата оң эмоционалдык мамилелеге жетишүүсүнүн биримдигине жетишүү керек;
- ырааттуулук принциби – баланы руханий-адептик принциптерге барууга үйрөтүүде, жөнөкөйдөн татаалга, көндүм нерседен жаңыга багытында акырындык менен үйрөтүү керек;
- инсандык багытталуу – үйрөтүүнүн борборунда бала инсан турат; ата-энеси баласынын инсандык стабилдүү руханий-адептик багытталуусуна жана анын практикада руханий-адептик жүрүм-турумун ишке ашырууга жардам берүүгө обелгө түзүүчү тараптарына таасир этүүсү зарыл;
- талаптардын бирдиктүүлүгү принциби – үй-бүлө мүчөлөрүнүн баары руханий-адептик тарбия берүүгө катышып, балага карата коюлуучу талаптар боюнча коюлуучу талаптарда бири-бири менен макулдашууга жетүүсү зарыл.

Руханий-адептик тарбиянын каражасттарына биз тарабынан кенже курактагы балдар менен тарбиялык иштерди уюштурууга багытталган «Үй-бүлөдөгү баланын руханий-адептик тарбия» калыптандыруучу программаларынын автордук пакети киргизилген.

«Үй-бүлөдөгү баланын руханий-адептик ресурstu активдештируү» программысы боюнча ата-энелер менен иш алып баруунун алкагында төмөнкүлөргө даярдык көрүлдү:

- 1) кенже курактагы баланы труханий-адептик тарбиялоого жагымдуу жагдай түзүүчү үй-бүлөлүк чөйрөнү түзүү;
- 2) үй-бүлөдөгү кенже класстын окуучусунун руханий-адептик тарбиясы учун зарыл болгон билимдер жана жөндөмдер менен ата-энесин куралданыруу.

Ата-энелер менен иш алып баруу программысынын биринчи бөлүгү (практикалык) оюндук моделдөө, үй-бүлөдө руханий-адептик кырдаалды моделдөө, үй-бүлөлүк жана турмуштук кагылышууларды жана оюндук кырдаалдарды иликтөө; моралдык жана руханий диллемаларды чечүү; адептик сезимдерди; социалдык-психологиялык тренингдерди, эмпатия тренингдерин рефлексиялоо, вербалдаштыруу сыйктуу мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануунун негизинде алардын руханий-адептик өнүгүүсүн жана коммуникативик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнү караган.

Ата-энелер менен иш алып баруу программысынын экинчи бөлүгү (теориялык) үй-бүлөдөгү баланын руханий-адептик тарбиясын ишке ашырууга карата мамилелерде алардын маалымдуулугун көнөйтүүнү караган. Аталган милдетти чечүү алар менен төмөнкү курстар боюнча лекциялык семинардык сабактарды өткөрүүнүн негизинде ишке ашырылган:

- «Тарбия берүүнүн педагогикалык негиздері» – ата-энелердин педагогикалык илимдердин баштапкы билимдерине ээ болуусу караплан; мында негизги көнүл тарбиялык иштердин методикасына бурулган;
- «Кенже класстын окуучуларынын психологиялык өзгөчөлүктөрү» – кенже класстын балдарын психикалык өнүктүрүүнүн ар кыл жактары тууралуу ата-энелер өз түшүнүктөрүн көнөйткен; мында өзгөчө көнүл ата-энелердин аталган курактагы балдардын руханий-адептик тарбиялануусун калыптандыруунун психологиялык өбөлгөлөрү менен таанышуусуна бурулган;
- «Руханийлүүлүк жана адептүүлүк» - ата-энелердин руханийлик жана адептүүлүк маселелери боюнча илимий түшүнүктөрүн көнөйтүүгө багытталган;
- «Үй-бүлөдө кенже класстагы балдарды руханий-адептик тарбиялоо процессин уюштуруу» – ата-энелер балдарды руханий-адептик тарбиялоо боюнча биздин «Руханий-адептик идеал» программабызды өздөштүрүштү.

Ошентип, үй-бүлөдө кенже класстын окуучусун руханий-адептик тарбиялоо алардын ата-энелерин алдын ала даярдоону караган масштабдуу процесс экендигин көрүүгө болот.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Штольц К. Как воспитать нравственное поведение / К. Штольц, Д. Хельмут. - М.: Просвещение, 1986. - 78с.
2. Мельникова Н.В. Развитие нравственной сферы личности дошкольника: монография / Н.В. Мельникова, Р.В. Овчарова. — СПб.: Изд-во «Амалтея». - 2008. - 336с.
3. Дмитриева М.А. Формирование ценностного отношения к семье у старших школьников: Дисс. ... канд. психол. наук / М.А. Дмитриева. - Ростовский Дону, 1999. - 203с.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. - М.: Педагогика-Пресс, 1996. - 536с.

Копия верна:

Чөнүлүк секретарь ОшГУ

Асанбекова Дж.Ж.